

Bunlar, “zikir” kavramının içinde düşünülse de, bu kavramın daha geniş bir anlam alanının olduğunu Kur’an-ı Kerim, Sünnet ve diğer İslami kaynaklardan öğreniyoruz. Zikir kavramını en geniş şekliyle düşünürsek; insanımızın hayatında “zikir” den bazı kesitlerin olduğunu gördüğümüz gibi, onları bu geniş olan alanda herhangi bir şekilde zikir yapmaya da teşvik etmiş oluruz. Bu bakımdan, zikir kavramının anlamı üzerinde gerekli açıklamaları yapmayı faydalı buluyoruz.

Zikir, Kur’an-ı Kerim’de çok zengin anlamlara gelebilecek şekilde kullanılan bir kavramdır. Kavramı, farklı kullanım biçimlerinden teke indirgeyip sonra da o tek anlama mutlaklık kazandırmak doğru değildir. “Zikir”, Kur’an-ı Kerim’de yetmiş surede ve iki yüz elli altı ayette geçmektedir. Kelime olarak; anmak, hatırlamak, yâd etmek, beyan ve ifade etmek, düşünmek, söz konusu etmek, şan, şeref, övmek, namaz kılmak, dua etmek, anılmak, çok anıp azametini düşünmek anlamlarına gelir. Tasavvuf literatüründe ise şu anlamlara gelmektedir:

1.

Allah’ı hatırlamak ve anmak, O’nu unutmamak, nıyan ve gaflet hâlinde olmamak.

2.

“Allah” kelimesi ve “La ilahe illallah” cümlesini söylemek ve tekrarlamak. İlkine “lafza-i Celal”, ikincisine “kelime-i tevhid” zikri denir.

3.

Tarikat ehlinin belirli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayılarda, belli edep dahilinde her gün düzenli olarak söylenmeleridir.

4.

Zikirde zikreden, zikredilenden başka her şeyden geçer; zakir zikirde mezkurdan başkasını hatırlamaz; kendisini kaybeder ve yaptığı zikrin farkında bile olmaz. Bu yüzden zikir, zikredenin kendinden geçip Hakk'ı buluş hâlidir.

5.

Kur'an-ı Kerim ve şeriatın emirlerini gerek ders verme, gerekse toplu müzakere şeklinde veya vaazlarda ve demeçlerde beyan etmektir.

6.

Allah'a ve Resulüne inanan bir kimsenin bir işi yaparken, o işte Allah'ın rızası olup olmadığını düşünmesi, zikirdir.

7.

Cenab-ı Hakk'ın yarattığı eserleri ve ayetleri tefekkür etmektir.

Zikrin önemiyle ilgili Allahuteala şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler, Allah'ı çok anın. Ve O'nu sabah akşam tesbih edin. O (Allah)dır ki sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmet eder. O, inananlara çok merhametlidir.”**

Bu ayetten çıkan sonuca göre; namazlarda Kur'an-ı Kerim okumak, ilim meclisleri, tesbih, tehlil, tekbir, istiğfar, Resulullah'a salatu selam getirmek, dua ve ibadetler de zikrin kapsamına girmektedir.

Zikrin asgari bir sınırı vardır ki bunlar; farzları yerine getirmektir. O bakımdan Yüce Allah'ı zikretmek isteyen bir kimsenin farzları yerine getirmesi ve kendisi için virdlerden, ibadetlerden devamlı yapacağı bir sınır tayin etmesi gerekir.

Bu görüşe karşılık İbni Abbas ise zikrin önemi ve sınırı ile ilgili şu ilginç açıklamayı yapmıştır: **“Allahuteala hazretleri, emrettiği bütün farzlar için belirli bir sınır koymuştur. Özür durumunda ise bu farzları yerine getiremeyenleri mazur saymıştır. Fakat Yüce Allah, zikir için herhangi bir sınır koymadığı gibi zikir görevini yerine getirmeyenleri mazur da saymamıştır. Çünkü o,**

“Allah'ı, ayaktayken, otururken ve yatarken zikretmeyi” emretmiştir. İnsan, aklını kaybetmedikçe bu göreve gece ve gündüz, karada ve denizde, seferde ve ikamet hâlinde, zenginlikte ve yoksullukta, hastalıkta ve sağlıkta, gizli ve açık devam etmelidir.”

Böyle bir izah tarzında zikrin anlamının oldukça geniş olduğuna tanık oluyoruz ve Müslüman

olmanın gereklerini yapan herkesin hayatında zikirden birçok şey vardır.

Yetmiş surede ve 256 ayette geçtiğini ifade ettiğimiz 'zikir' kavramı Kur'an-ı Kerim'de şu anlamlara gelmektedir:

1. Kur'an-ı Kerim. Şu ayet zikrin Kur'an-ı Kerim anlamında kullanıldığını göstermektedir: **“Şüphesiz ki zikri**

(Kur'an-ı Kerim'i)

biz indirdik ve onun koruyucusu da elbette biziz.”

İslam âlimlerinin beyanına göre en faziletli zikir Kur'an-ı Kerim okumaktır.

2. Hz. Muhammed. Şu ayette Resulullah zikir olarak tanıtılmıştır: **“Allah, onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. Ey iman etmiş sağduyu sahipleri! Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak onun koruması altına girin. Allah size zikir**

(Hz. Muhammed'i)

gönderdi.”

Müfessirlerin birçoğu bu ayetteki zikri Hz. Muhammed (s.) olarak açıklamışlardır.

3. Namaz. **“Şeytan onları kuşatmış ve onlara Allah'ı zikretmeyi (namazı) unutturmuştur.”** ayetinde zikir, namaz olarak belirtilmiştir. Birçok âlim, namazı mutlak zikrin anlam alanı içerisinde saymıştır.

4. Cuma namazı ve hutbesi. Şu ayet cuma namazı ve hutbesinin zikir anlamına geldiğini göstermektedir: **“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, Allah'ı zikre koşun**

(cuma namazını kılmaya ve hutbeyi dinlemeye). **Alış verişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”**

Hz. Peygamber de (s.) bir hadislerinde hutbeyi zikir olarak ifade etmiştir ki hutbe makamında hiçbir kimse Allah'tan başkasını zikretmesin:

“İmam (minbere çıktığında melekler de zikri

(hutbe)

dinlemek için hazır olurlar.”

5. İlim ehli; âlim. **“Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline** *(âlimlere)*

sorunuz.”

6. Anmak ve hatırlamak. **“(Ey Musa!) Sen ve kardeşin, ayetlerimi (Firavun’a ve İsrailoğullarına) götürün, beni zikretmekte (anmakta) gevşeklik göstermeyin.”**

7. Dini ve ilahi emirler. **“Kim, benim zikrimden (göndermiş olduğum emirlerimden) yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak haşredeceğiz.”** ayetindeki zikir, ilahi emirler anlamında kullanılmıştır.

8. Uyarı. **“(Müşrikler) kendilerine Rablerinden gelen her yeni zikri (uyarıyı) mutlaka eğlenerek dinlerler.”**

9. Öğüt. **“Andolsun biz, Musa’ya ve Harun’a hak ile batılı ayırt eden ve muttakiler için bir nur ve zikir (öğüt) olan Kitab’ı verdik.”**

10. Şan, şeref, izzet. **“Şüphesiz ki biz, size, içinde zikriniz (şerefiniz, şanınız) bulunan bir Kitap indirdik. Aklınızı kullanmayacak mısınız?”**

Hız. Peygamber de (s.) şu hadislerinde zikri, şan ve şeref anlamlarında kullanmıştır:

“Size Allah’ı zikretmeyi ve Kur’an-ı Kerim okumayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizin için yeryüzünde nur ve semada da zikir

**(şeref)
)dir.”**

Yüce Allah, zikredenleri meleklerle över. Bu övüş onların şerefini artırır.

11. Tevrat. **“Şüphesiz ki zikirten (Tevrat) sonra Zebur’da da: ‘Yeryüzüne mutlaka iyi kullarım vâris olacak’ diye yazdık(karar verdik).”**

12. Ehli Kitabın istikamet üzerine olan ve hakikati gizlemeyen âlimleri. **“Biz, senden önce yalnız kendilerine vahyedilen erkeklerden başkasına peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline**

(Ehli Kitabın istikamet üzerine olan ve hakikati gizlemeyen âlimleri)

sorunuz.”

13. Tevhidin delilleri. **“Derler ki: ‘Senin şanın çok yücedir, senden başka veliler edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onları ve atalarını nimet verip yaşattın (bolluk içinde dünyaya daldılar da zikrini (senin varlığının ve birliğinin delillerini) unuttular ve helaki hak eden bir topluluk oldular.’”**

14. Hatırlatmak. **“Ama yine de zikret (hatırlat), çünkü senin zikrin inananlara fayda verir.”**

Zikre, Kur'an-ı Kerim'de geçen anlamlarından soyutlayarak tekil bir anlam vermek metodoloji eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu eksikliğin olmadığı kâmil mürşidler zikri, Kur'an-ı Kerim ve sünnetteki anlamlarına uygun olarak en geniş biçimde kullanmışlardır. Zikre, tekil anlamı daha çok seyru sülukunu tamamlamamış kişiler vermektedirler. İlim eksikliğinden kaynaklanan onlardaki bu yanlış tutumu Ömer b. Abdülaziz (r.) şöyle dile getirmektedir: **“Kim ki, ilimsiz olarak amelde bulunursa onun ifsat ettiği (bozduğu) ıslah ettiğinden daha çok olur.”**

İnsan nefsinin heva ve heves ile meşguliyete meyli bulunduğundan bu esnada “Hâlık”ı düşünerek; fısktan, batıldan, dalâletten korunmak amacıyla insana zikir emrolunmuştur. Emrolunan “zikir”, salih amel gurubuna girdiği için, salih amellerin kabulünün alt yapısını oluşturan “tevhid”in sağlam olması esastır. İman olmadan yapılan zikir ve tezekkürle müspet bir adım atılamaz.

Bir çok sûfinin ifade ettiği gibi, tasavvufun amacı tevhiddir. Müminlere ihsan (Allah'ı görüyormuşçasına ibadet) makamında bir imanı kazandırmayı amaçlar. Yüce Allah'a davet eden kimseler davet ve eğitimlerinde buna dikkat etmeli; Allah'a (c.) iman ve Allah'ı (c.) çokça anma konusu üzerinde özellikle durmalıdırlar.

Zikrin tevhidî boyutuyla ilgili şunları söylemek mümkündür: Zikir; “Misak”ı hatırlama ve hatırlatmadır. Çünkü Allahuteala, kendisiyle kulları arasında bir sözleşme yapmıştır. Kur'an-ı Kerim bize bu sözleşmeyi şöyle haber vermiştir: **“Rabbin, Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye onları kendilerine şahit tutmuştu. ‘Evet (buna) şahidiz,’ dediler. (Yüce Allah) kıyamet günü, ‘biz bundan habersizdik’ dememeniz için bu misakı yaptı.’”**

Anlama yeteneğine sahip olan ruh, “Rabb” kavramının manasını bilerek bu anlaşmayı kabul etmiştir. Fıtratını korudukça anlaşmaya sadık kalan insan; nefis, şeytan, kötü sosyal ortamda bozuldukça anlaşmanın mahiyetinden uzaklaştı. Kendi özgür iradesiyle “Emanet ve Zikir'den” koptu. İşte zikir, fıtratından sapan insana, yeniden Allahuteala'nın yaratıcı, emredici, besleyici,

büyütücü, hükmedici, yönetici ve rızıklandırıcı olduğunu hatırlatmadır. Bu hatırlatmayı içten dışa doğru yapmak zorundayız. Kendimize ve ailemize günahlardan uzaklaştıracak şeyleri öğretmeliyiz.

Bu açıdan zikir meclisleri; tevhide şuurun elde edilip yakini bir imana kavuşmak için gayretlerin sarf edildiği mektepler hâline getirilmelidir. “

Zikir meclisleri, ilim meclisleri olmalıdır. Öyle ki orada tefsir müzakere edilmeli; Allah Resulünün sünneti ve fıkıh öğretilmelidir. Bu meclisler mücerred olarak tesbih, tahmid ve Allahuteala'nın isimlerinin okunduğu yerler olarak özelleştirilmemelidir. Bilakis bu meclisler, Allah'ın emirlerinin, yasaklarının, helalin, haramın, onun sevdiklerinin ve razı olduklarının içerisinde anıldığı her yeri kapsar.”

Kütüb-i Tisa'yı ve musannefleri taradığımızda Hz. Peygamberin (s.) zikir konusuyla ilgili buyruklarını şu başlıklar altında toplamayı uygun gördük:

1. Hz. Peygamber (s.) sürekli zikir hâlinde yaşamıştır.

2. Hz. Peygamber (s.), müminlerin her yerde zikir yapmalarını emretmiştir.

3. Hz. Peygamber (s.), Allah'ı zikretmenin dışında çok konuşmanın insan kalbine kasvet (katılık) vereceğini belirtmiştir.

4. Resulullah (s.), kul, Allah'ı (c.) zikrettikçe, Allah'ın da kuluyla beraber olduğunu söylemiştir.

5. Resulullah (s.), Yüce Allah'ın (c.) sekiz sınıf insanı arşın gölgesinde himaye edeceğini bunlardan birisinin de tenhalarda Allah'ı zikredip gözyaşı döken müminler olduğunu belirtmiştir.

6. Resulullah (s.), Allah'ı (c.) zikirle başlamayan her söz ve işin bereketsiz olduğunu vurgulamıştır.

7. Hz. Peygamber (s.), kelime-i tevhidi okuyarak zikretmeyi imanı yenilemek olarak değerlendirmiştir ve sahabiler de Hz. Peygamberin (s.) bu isteğini aralarında oldukça canlı tutmuşlardır.

8. Hz. Peygamber (s.), Âdemoğlunun iyiliği emredip kötülüğü yasaklama ve Allah'ı (c.) zikretmenin dışında tüm sözlerinin ahirette aleyhine olabileceğini söylemiştir.

9. Resulullah (s.), Allah'ı (c.) tesbih, tekbir, tehlil ve tahmid en önemli zikir duaları olarak açıklamıştır.

10. Resulullah (s.), Cuma namazı ve Cuma hutbesinin de zikir olduğunu söylemiştir.

11. Resulullah (s.), 'Sübhanallahi ve bihamdihi' duasının Allah'ın kendisi için seçtiği en önemli zikirlerden olduğunu belirtmiştir.

12. Resulullah (s.), esmayihüsna zikri öğrenilip onun anlamına göre yaşandığında insanın cennete girmesini vesile olacağını buyurmuştur.

13. Hz. Peygamber (s.), mümin Allah'ı (c.) zikrettiğinde Allahuteala'nın da mümin kulunu zikredeceğinin müjdesini vermiştir.

14. Hz. Peygamber (s.), Yüce Allah'ı çok zikreden kullarının Allah'ın (c.) dostları ve velileri olduğunu açıklamıştır.

15. Hz. Peygamber (s.), insan sürekli zikir hâlinde olursa meleklerin bile bu insanlarla görüşüp musafaha edebileceğini müjdelemiştir.

16. Hz. Peygamber (s.), sabah namazından sonra güneşin doğmasına kadar ve ikinci

namazından sonra Allah'ı zikretmeyi teşvik etmiştir.

17. Hz. Peygamber (s.), geceden gerekli virdini ve zikrini okumayan müminlerin sabah namazıyla öğle namazı arasında, geceden yapamadıkları virdlerini ve Kur'an-ı Kerim okumalarını tamamlamalarını söylemiştir.

18. Hz. Peygamber (s.), Allah yolunda cihad edenin de, oruç tutanın da, namaz kılanın da, sadaka verenin de en üstününün Allah'ı (c.) en çok zikredenler olduğunu söylemiştir.

19. Hz. Peygamber (s.), insanoğlunu cehennemden kurtaracak olan en faziletli amelin zikir olduğunu müjdelemiştir.

20. Resulullah (s.), Allah rızası için zikir meclislerinde bir araya gelen müminlerin bu meclislerden affolmuş bir şekilde dağılacaklarının müjdesini vermiştir.

21. Resulullah (s.), zikir meclislerinde bulunanları ve buralarda zikreden Müslümanları meleklerin kuşatacağını ve Allah'ın rahmetinin kapsayacağını belirtmiştir.

22. Resulullah (s.), bir yerde otururken ve yatağa yatarken Allah'ı (c.) zikretmemeyi büyük bir eksiklik olarak değerlendirmiştir.

23. Resulullah (s.), namazdan sonra diğer namazı beklemeyi ve zikir meclislerine devam etmeyi ribat (Müslümanların sınırlarını korumak) gibi büyük sevap kazandıran amel olarak belirtmiştir.

24. Resulullah (s.), bir mecliste oturup da Allah'ı zikretmemeyi ilahi azabı celbedebilecek bir davranış saymıştır.

25. Resulullah (s.), mecitlerdeki zikir meclislerini en şerefli zikir halkaları kabul etmiştir.

26. Hz. Peygamber (s.), zikir meclislerinin ganimetinin cennet olduğunun müjdesini vermiştir.

27. Hz. Peygamber (s.), zikir meclislerini müminlerin girip faydalanması gereken cennet bahçeleri diye tanıtmıştır.

28. Hz. Peygamber (s.), en hayırlı zikrin gizli yapılan zikir olduğunu haber vermiştir.

29. Hz. Peygamber (s.), mümin abdestli bir şekilde yatar, gecedan kalkıp Allah'ı zikreder ve dileklerde bulunursa Yüce Allah'ın bu kulun dualarını kabul edeceğini müjdelemiştir.

30. Hz. Peygamber (s.), Allah'ı zikretmeyi cihad etmek, Allah yolunda altın ve gümüş harcamak gibi önemli bir ibadet saymıştır.

31. Hz. Peygamber (s.), Allah'ı çok zikredenlerin amel bakımından daha çok sevap kazanacaklarını müjdelemiştir.

32. Resulullah (s.), müminleri taharetli (abdestli) bir şekilde zikretmeye teşvik etmiş ve temizlik üzere yapılan zikri övmüştür.

33. Resulullah (s.), kelime-i tevhid zikrinin günahların bağışlanmasına neden olacağını müjdelemiştir.

34. Resulullah (s.), Kur'an-ı Kerim okumayı en önemli zikirlerden saymıştır.

35. Resulullah (s.), şükreden kalbin, zikreden dilin ve insanın dinine ve dünyasına yardım eden salih bir eşin kişilerin rağbet ettiği her şeyden daha üstün olduğunu söylemiştir.

36. Resulullah (s.), Kâbe'yi tavaf etmeyi, Safa ile Merve arasındaki sa'yı ve şeytan taşlamayı zikirden saymıştır.

37. Resulullah (s.), Allah'ı zikretmek ve namaz kılmak için mescitler ve kurumlar oluşturmanın karşılığının cennet olduğunu müjdelemiştir.

38. Resulullah (s.), Müslümanların kapalı mekanlarda nafile ibadetleri çokça yapıp bireysel zevk almadan öte kötülöklere karşı tepki duymalarının ve tavır koymalarının daha faziletli olduğunu haber vermiştir.

39. Resulullah (s.), dilin sürekli Allah'ı zikretmekle ıslak olmasının Yüce Allah'a en sevimli gelen amellerden olduğunu söylemiştir.

40. Resulullah (s.), zikir esnasında Hz. Peygambere (s.) salatüselam okumanın gereğine vurgu yapmıştır.

41. Resulullah (s.), günde yüzlerce istiğfar okuyarak zikir yapmıştır. İstiğfar etmek çok önemli bir zikirdir.

42. Resulullah (s.), çokça istiğfar okuyarak zikir yapan kişiyi Yüce Allah'ın her türlü darlıktan kurtaracağını müjdesini vermiştir.

43. Hz. Peygamber (s.), günah ve hatalar ne kadar çok olursa olsun insanın mutlaka tevbe ve istiğfar etmesinin gereğine vurgu yapmıştır.

44. Resulullah (s.), müminlerin seherleri mutlaka ihya edip ibadetle geçirmelerini öğütlemiştir.

45. Resulullah (s.), çocukların sabah namazı dâhil en büyük zikir olan namaza alıştırılmasını istemiştir.

46. Resulullah (s.), müminlerin gece namazlarına alışkanlık kazanmalarını belirtip bu durumun insanların günahlarına kefarete olduğunun müjdesini vermiştir.

47. Resulullah (s.), gece namazına kalkan kişinin aile fertlerini de kaldırmalarını tavsiye etmiştir.

48. Hz. Peygamberin (s.) sahabileri, Resulullah'ın sohbetlerinde eşyanın zikrini bile duymuşlardır.

49. Hz. Peygamber (s.), zikirsiz geçen bir anı olsa (tuvalet girme gibi) bundan dolayı Yüce Allah'tan bağışlanma dilemiştir.

50. Hz. Peygamber (s.), insanı Allah'ı zikretmekten alıkoyan eğlenceleri onaylamamıştır.

Allah'ı (c.) gereği gibi zikretmenin amacı, insan-ı kâmil yetiştirmektir. Bunun en iyi yollarından birisi ilim yoludur. İlim yolunu benimseyen sufilerden Mevlânâ Hâlid (ks.) (ö: 1242/1826), tasavvuf eğitimi verdiği dervişlerine yazmış olduğu mektuplarda, onların fıkıhla diğer ilimlerden daha fazla meşgul olmalarını, irşat hizmetlerini Kur'an-ı Kerim ve Sünnet esasları çerçevesinde yürütmelerini istemiştir. Zikrin hakikati de budur. Allah'ın ve Resulünün emirlerini bilip öğrenmektir. Bu zikir tamam olduktan sonra, ikinci büyük zikir; öğrendiklerini başkalarına da öğretmektir. Hakiki salikin ömrü bununla geçecektir. Yalnızca dilde kalıp kalbe intikal etmeyen zikir, zikir sayılmaz. Bu ifadelerden güzel bir anlayış elde eder ve zikrin amacını iyi kavarsak onu bireysel bir zevk olmaktan kurtarırız. Ayrıca, esas zikrin de sadece "evrad" okumak olmadığını kavramış oluruz.

İnsanın yapmış olduğu zikri; zikri yapan varlıklar, zikreden organlar ve teklifi açıdan ele alınmasına göre çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür.

Zikreden varlıklar açısından zikir iki kısımdır.

1. Allah'ın kulunu zikretmesi: Şu ayet bu tür zikrin varlığına delildir: **“Öyleyse (yalnızca) Ben'i anın, Ben de sizi anayım ve (yalnızca) Bana şükredin ve (sakın) nankörlük etmeyin.”**

Bu ayeti şu Kudsi hadis tefsir etmektedir:

“Allahuteala buyuruyor ki; “Kim Ben'i kendi nefsinde anarsa Ben de onu kendi nefsimde anarım.”

Bir insan için şerefin en yücesi Rabbi tarafından hayırla anılmaktır. Allah'ın (c.) kulunu zikretmesi ile ilgili şu ayet de oldukça önemlidir:

“Sana vahyedilen Kitab'ı oku, namazı da dosdoğru kıl (ve kıldır). Çünkü namaz edepsizlikten, akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıkor. Allah'ı(n) zikri elbette en büyük (ibadet)tir. Ne yaparsanız Allah bilir.

”

İbni Abbas, bu ayetle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Allah'ı zikretmek en büyük (ibadet)tir.” buyruğunun iki yönü vardır. Birinci yön; Allah'ın sizi zikretmesi, sizin kendisini zikretmenizden daha büyüktür. İkinci yön ise; zikir, Allah'ı zikretmenin dışındaki tüm ibadetlerden daha büyüktür.

Hız. Peygamber (s.), müminleri zikre teşvik için birçok müjdeler vermiştir. Bu müjdelerin en büyüklerinden birisi şu hadiste buyrulduğu gibi Allah'ın (c.), kulunu mukarreb varlıkların yanında anması ve ona manevi müjdeler vermesidir: **“Ben, kulumun zannı üzerineyim. O, Beni zikrettiğinde Ben de onunla beraberim. O, Beni kendi içinde zikrettiğinde ben de onu zikrederim. Şayet beni bir toplum içinde zikredersem ben de onu daha hayırlı bir toplum içerisinde zikrederim.”**

Allah'ı (c.) zikredip karşılığında Allah'ın (c.) zikrine muhatap olan müminleri ‘meleklerin kuşatacağını, rahmetin kapsayacağını, üzerlerine sekinet ineceğini ve Yüce Allah'ın, katında bulunan varlıkların yanında zikreden müminleri anacağını’

bildiren Resulullah (s.) hayatının her anını zikirle değerlendirerek ümmetine örnek olmuştur.

2. Kulun Allah'ı zikretmesi: Şu ayet müminleri Allah'ı çokça zikretmeye teşvik etmiştir: **“Rabbi ni, sabah akşam, yüksek olmayan bir sesle kendi kendine ürperti ile yalvara yalvara ve için için zikret. Gaflete kapılanlardan olma.”**

Teklifî açıdan zikir ikiye ayrılır:

1- Farz olan zikir: Özellikle insanımızın yoğunlaşması gereken zikir, farz olan zikirdir. Bunlar; beş vakit namaz, zekât, oruç, hac ve cihat gibi Allah'ın emirleridir. Müminlerin Allah'ın (c.) razı olduğu ve olmadığı şeyleri bilip gereğini yapmaları gerekir. Önce kendisine ihtiyaç duyulan bu şer'i teklifleri öğrenmek gerekir. **“Aslında zikir meclisleri; helal ve haramın, yani; nasıl satarsın, nasıl alırsın, nasıl namaz kılarsın, nasıl oruç tutarsın, nasıl nikahlar, nasıl boşarsın, nasıl hac yaparsın gibi şeylerin öğrenildiği yerlerdir. Kur'an-ı Kerim tefsiri, Resulullahın sünneti nakledilen ve dinin fikhî meseleleri öğrenilen ilmî toplantılar da zikir meclisleridir. Bunlar için toplanmak, meclislerde tesbih, hamd ve tekbirle yapılan zikrullah toplantılarından daha üstündür. Çünkü bunlar, farz-ı ayın ve kifaye ama sırf zikrullah tatavvudan, nafilenden ibarettir.”**

2- Tattavu/nafile olan zikir: Kelime-i tevhid, lafza-i celal, salatü selam, bazı me'sur dualar ve belirli virdleri okumak suretiyle yapılan zikir. Günümüzde nafile zikirlerin, farz zikirlerin önüne geçtiğini görmekteyiz. Hatta denilebilir ki; zikir sırf tattavvu olandan ibaret görülmekte, farz olan kısmı gündeme bile getirilmemektedir. Bunun sonucunda da ortaya şöyle bir yanlış anlayış çıkmaktadır: “Tasavvufî kurumlar bilgilenmeyi hesaba katmayan, kapalı odalarda belirli zevklerin paylaşıldığı hayattan kopuk müesseselerdir.” Gerçekte ise nebevî çizgide varlığını sürdüren birçok tasavvufî ekol bilgilenmeye önem vermiştir. Bidatsiz tasavvufun öncülerinden olan Cüneydi Bağdâdi (ks.) (ö:297/910); **“Bizim mezhebimiz iki asılla kayıtlıdır. Bunlar; Kitap ve Sünnettir. Kim ki Kur'an-ı Kerim'i ezberlemez, Hadis-i Şerif'leri yazmaz ve fıkıh öğrenmezse ona uyulmaz.”**

Gazzali de şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Kim önce Hadis öğrenir sonra da tasavvufla uğraşırsa o, kurtuluşa erer. Kim de ilim öğrenmeden önce tasavvufla uğraşırsa nefsinin tehlikeye atılmış olur.”

Zikri, icra eden organların durumuna göre de sınıflandırmak da mümkündür. O da şükür gibi ya dille veya kalple ya da bedenle olur.

1. Dille yapılan zikir: Belirli kelime ve ibarelerin telaffuz edilmesi suretiyle olan zikirdir. Allahuteala'yı güzel isimleriyle anmak, hamd etmek, tesbih, ululamak, Kitab'ı okumak ve dua etmektir.

Kur'an-ı Kerim okumaktan sonra en faziletli zikir dille yapılandır.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

İnsanın Allah'a (c.) yönelmesini sağlayan ilk şey zikirdir. Önce gaflet içinde zikreder, zikre devam ederse; Yüce Allah onu, zikre kalbini verme noktasına ulaştırır. Yine zikre devam ederse böylece murakabe ve müşahede derecesine ulaşır.

Hz. Peygamber (s.), zikrin tüm çeşitleriyle beraber dille zikre çok önem vermiş ve **'La ilahe illallah zikrini çokça söyleyerek imanınızı yenileyiniz.'**

buyurmuştur. Adamın birisi, İslam'ın hükümlerinin çoğaldığını ve bu hükümleri tamamlayıcı mahiyette Resulullahtan bir tavsiyede bulunmasını istediğinde o;

'Dilini Allah'ı zikirle ıslak tut.

,
 demiştir. 'İnsanın, iyiliği emredip kötülüğü yasaklama ve Allah'ı (c.) zikretme dışında tüm konuşmalarının aleyhinde olabileceğini'

belirten Hz. Muhammed (s.):

"Gecenin içinde bir vaktin olduğunu ve bu vakitte dünya ve ahiret selameti için istenen bir hayrın Allah tarafından kabul edileceğinin"

müjdesini vermiştir.

Hz. Peygamber (s.), dille yapılan zikrin bağırp çağırma yerine 'alçak sesle ve içten gelerek yapılanın daha hayırlı olduğunu' söylemiştir. Resulullah (s.), amcasının kızı Ümmühâni'ye; **"Günde yüz defa kelime-i tevhit okumasını"**

öğütlemiştir. Çünkü

"Allah rızası için La ilahe illallah diyen kimselere Yüce Allah kıyamet gününde cehennemi haram kılacaktır."

2. Kalple yapılan zikir: Kalbin Allah'ın ayetlerini düşünmesi, zikredilenin kalpte hazır olması ve kalbin zikredilenin huzurunda bulunması suretiyle olan zikir. Sâlik durmadan, "Allah Allah" der. Sonra öyle bir noktaya gelir ki; dili hareketsiz kalır. O zaman kalbinin, "Allah Allah" dediğini işitir. Kalbi zikreder; o, bu kalbi dinler.

3. Bedenle yapılan zikir: Bedenin organlarından her birinin, emredildikleri görevle meşgul olmasıdır. Yasaklandıkları şeyden uzak bulunmalarıdır. Allah'ın (c.) yaratmış olduğu organları yaratılış gayesine uygun kullanıp onları meşruiyet sınırlarının dışına çıkartmamak hem "adalet" hem de uzuvların zikridir. Günlük olarak kılınan namazlar, hac, emri bilmaruf nehyi anilmünker, cihad, hastaları ziyaret etmek, akrabaların yanına gitmek gibi bütün hayırlı davranışlar bedenle yapılan zikrin kapsamına girer.

Zikrin tüm çeşitlerini yerine getirmenin bir takım kuralları vardır. Tasavvuf dilinde buna '**zikir adabı**'

denilmiştir. Sufi âlimler zikrederken riayet edilmesi gereken adabı şöyle sıralamışlardır:

1.

Geçmişte yapmış olduklarına pişman olmak.

2.

İçinde bulunduğu anı terk ederek, Yüce Allah'ın kendisi için takdir ettiklerine razı olmak.

3.

Gelecekte, daha önce yaptıklarını işlememe konusunda kararlı olmak.

4.

Kul haklarını tamamen ödemek.

5.

Allah'a (c.) karşı geçmişte yerine getiremediği kulluk görevlerini kaza etmek.

6.

Riyazet ve nefis terbiyesi yoluyla haram olan şeylerden vücutta oluşan etleri ve yağları eritmek.

7.

Yiyeceğin, içeceğin ve giyeceğin helal olmasına dikkat etmek.

8.

Kalbi; nefret, hile, kurnazlık, haset, kin, hırs ve ölümlü unutma gibi kötü duygulardan temizlemek.

Kelime-i tevhit okuma, istiğfar ve murakabe bilinci oluşturmak suretiyle kulluğa bilinç boyutu getirmenin insan hayatına mutlaka faydaları vardır. İnsan hayatına getireceği olumlu katkılardan dolayı, zikir gibi bir ibadeti engelleyecek olan şeylere karşı Allahuteala, kullarını uyarmıştır. Bu uyarı sadedinde şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler! Ne mallarınız, ne çocuklarınız sizi Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Kim böyle yaparsa, artık onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”**

İnsanın hüsrana uğramaması için “nefis” eğitimi çok önemlidir. Özgür bir varlık olan insan; şeytan, şeytanlaşmış insanlar ve onların oluşturduğu sosyal ortamla kuşatılmıştır. Böyle kötü bir ortamda yaşayan Müslüman her an günah işleyeceği gibi, zihinsel donanımını ikmal etmemiş kişiler de her an küfre düşebilirler. Küfrün itikadî ve amelî kurumlarından uzak durmak için çok iyi bir oto kontrol sisteminin olması gerekir. Kur’an-ı Kerim’in bize haber verdiğine göre bu ancak zikirle mümkün olur. Şu ayet bize bu gerçeği bildirmektedir: **“Ve (onlar), çirkin bir hayasızlık işledikleri ya da nefislerine zulmettikleri zaman, hemen Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı bağışlanma isteyenlerdir. Allah’tan başka günahları bağışlayan kimdir? Bir de onlar yaptıkları üzerinde bildikleri hâlde ısrarla durmayanlardır.”**

Zikre devam etmek kişiyi Allah’a (c.) yaklaştırır. Allahuteala’ya yakınlığımızın şuur düzeyinde olabilmesi için zikrin faydalarını İbni Kayyim’in tespit ettiği şekilde bilmekte fayda vardır. İbni Kayyim, zikrin faydalarını şöyle sıralamıştır:

1.

Zikir Allahuteala’yı razı eder.

2.

Zikreden, şeytanı kovar.

3.

Zikir kalpten gam ve kederi giderir.

4.

Kalbi ve bedeni güçlendirir.

5.

Kalbe sevinç ve ferahlık verir.

6.

Zikir, kalbi ve yüzü nurlandırır.

7.

Rızkı çeker ve bolluğa sebep olur.

8.

Zikredene zikir, heybet ve tatlılık verir.

9.

Kula, İslam'ın ruhu olan Allah sevgisini kazandırır.

10.

Murakabe duygusunu ve ihsan makamını kazandırır.

11.

Kişiyi Allah'a yöneltir.

12.

Kulu Allah'a yaklaştırır.

13.

Zikir, kalbi diriltir ve gafletten uzak tutar.

14.

Kul, zikirle marifetullah'a ulaşır.

15.

Zikredeni, Allah'tan korkutup sakındırır.

16.

Zikir ruhun ve kalbin gıdasıdır.

17.

Kalbi paslardan arıtıp cilalar.

18.

Hataları silip yok eder.

19.

Kulun, Allah katındaki derecesini yükseltir.

20.

Allah'la ünsiyet/dostluk meydana getirir.

21.

Vahşet ve yalnızlık duygusunu yok eder.

22.

Kula Allah'la olan dostluğunu hatırlatır.

23.

Dünyada ve ahirette Allah'ın gazabından korur.

24.

Zikredenin üzerine sekinetin inmesine vesile olur.

25.

Allahuteala'nın rahmeti zikir sebebiyle kulu kaplar.

26.

Zikredeni melekler kuşatır.

27.

Dili her türlü zararlı sözden meşgul eder.

28.

Zikir, zikreden kişiyi Allah katında yüceltir.

29.

Zikir, zikredeni ve zikredenle birlikte oturanı mutlu eder.

30.

Kul, zikir sebebiyle kıyamet günü hasretten emin olur.

31.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Allah'a yalvararak ve ağlayarak yapılan zikir, zikredeni Allah'ın koruması altına almasına neden olur.

32.

Zikri çokça yapmak suretiyle kul, Allahuteala'nın çeşitli lütuflarını elde eder.

33.

Yüce Allah zikredene çok sevap verir.

34.

Faziletinin büyüklüğüne rağmen en kolay ibadettir.

35.

Zikir cennet fidanıdır.

36.

Zikir, kişiyi Yüce Allah'ı unutmaktan emin kılar.

37.

Kendisini zikredeni Allahuteala lütfundan mahrum etmeyeceğine garanti vermiştir.

38.

Zikir, insanın tüm vakit ve hallerini kapsayabilen her halükarda yapması mümkün olan bir ibadettir.

39.

Taatlerden zikrin benzeri yoktur.

40.

Zikir, kul için dünyada bir nurdur (ki, onunla hak ile batılı ayırt eder), kabrinde ve kıyamet gününde de onun için bir nurdur.

41.

Zikir nedeniyle kişinin davranışları ve sözleri nurlanır.

42.

Zikir velayetin fermanı ve velayet yolunun başıdır.

43.

Kalbin ihtiyaçlarını giderir, eksiklerini yok eder.

44.

Zikir, kalbi tamamen Allah'a yöneltir. Allah'tan gayrisinin etkilerini ve Allah'tan gayrisi sebebiyle meydana gelen dağınıklığı giderir.

45.

Kalbin kederi ve tasası zikirle yok olur.

46.

Kalbi uyuşukluk ve gaflete karşı uyarır.

47.

Zikir, sahibine yüce hâller ve mârifet meyveleri bahşeder.

48.

Zikir, insanı Rabb'ine yaklaştırır.

49.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Kulun lisanında Allah'ı zikretmenin ıslaklığı devam ettikçe, Allah katında o mahlukatın en şerefliisidir.

50.

Zikir, kalp katılığını giderir.

51.

Allah, kendisini zikreden kuluyla beraber olur.

52.

Allah'ın nimetlerini çeker ve Allah'ın intikamını savuşturmakta zikir gibisi yoktur.

53.

Zikredene Allah rahmet eder, över, melekler de salât ve dua eder.

54.

Zikir meclisleri meleklerin de bulunduğu cennet bahçeleridir.

55.

Tüm ameller ancak zikri ikâme etmek için meşru kılınmıştır.

56.

Salih amel işleyenlerin en faziletliileri Allah'ı çokça zikredenlerdir.

57.

Zikre devam etmek mali ve bedeni taatlerin çoğalmasına neden olur.

58.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Zikir, kişinin Allah'a taatinin devamına yardımcı olur.

59.

Zikir her zorluğu kolaylaştırır.

60.

Zikir, zikreden kişinin bedenine ve kalbine güç verir.

61.

Zikredenler, ahiret için salih amel yapmada en önde olan kişilerdir.

62.

Melekler, zikredenlere istiğfar eder.

63.

Zikir kulla cehennem arasında bir engeldir.

64.

Üzerinde zikredenler nedeniyle dağlar, ovalar Allah'a şahitlikte bulunurlar ve bu güzel insanlarla birbirlerine karşı övünürler.

65.

Zikir kul için münafıklıktan emandır.

Allah'ı zikrin kapsamına onu isimleri ve sıfatlarıyla anmak, ona sena etmek, onu layık olmayan her türlü eksiklikten tenzih etmek, ahkâmını tebliğ etmek, emir ve yasaklarını hatırlamak, hatırlatmak girmektedir. Zikir çeşitlerinin en faziletlisi ise Kur'an-ı Kerim'i okumak suretiyle yapılandır. Sonra Allah'ı (c.) anmak, ona övgüde bulunmak ve diğer dua çeşitleri gelir.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Muhammed Suresi'nin 19. Ayetinin kapsamına ise; tevhid, tevhid'in kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'le hemhal olmak, dua ve istiğfarda bulunmak, muhasebe ve murakabe yapmak ve ölümü sıkça düşünmek suretiyle zikrin bütün kısımlarını hayata dönüştürmenin referansları girmektedir. İnsan hakkıyla zikir görevini yerine getirdiğinde Yüce Allah onun gönül gözünü açar, firaset ve basiret sahibi bir mümin olur.

Dr. Mehmet SÜRMEİ

İz, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul trsz., s. 145.

Uludağ, a.g.e., s.588.

Doğan, Mehmed, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul trsz., s. 1199.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul 1988, I, 227.

Uludağ, a.g.e., s.588.

Mevdudi, *er-Resâil ve'l-Mesâil*, İstanbul 1982, IV, 249.

İz, Mahir, a.g.e., s.146.

Ahzab 33/41-43.

İbni Receb el-Hanbeli, *Câmiu'l-Ulum ve'l-Hikem*, II, 626; el-Bedri, Abdurrahman b. Abdulmuhsin, *Fıkhu'l-Ediye*, s. 99.

Havva, Said, *el-Esas fi't-Tefsir*, XI, 435.

Nisa 4/103.

Taberi, *Camiu'l-Beyan*, IV, 260.

Hicr 15/9. Ayrıca bak: Âl-i İmran 3/58, Furkan 25/29, Fussilet 41/41.

el-Bedri, *Fikhu'l-Ediye*, s. 99.

Talak 65/10.

Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XII, 144; İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IV, 578; Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, VI, 294; Bagavi, *Mealimu't-Tenzil*, s. 909.

İbni Receb el-Hanbeli, *Câmiu'l-Ulum ve'l-Hikem*, II, 626.

Cuma 62/9.

Malik, *Muvatta*, V, Cuma 1, I, 101.

Nahl 16/43.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Taha 20/42. Ayrıca bk. Müminun 23/110, Ahzab 33/32.

Taha 20/124.

Enbiya 21/2. Bk: Saffat 37/168.

Enbiya 21/48, 50. Bk: Ankebut 29/5; Yâsin 36/69.

Enbiya 21/10. Bk: Müminun 23/71; Sad 38/1; İnşirah 94/4.

İbni Hazma, *Esbab-ı Vurudî'l-Hadis*, Had No: 1189, III, 15.

Enbiya 21/105.

Enbiya 21/7.

Furkan 25/18.

Zariyat 51/55.

Muhasibi, a.g.e., s. 86.

İz, a.g.e., s. 146.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Öztürk, a.g.e., s. 239.

Araf 7/172.

el-Ferra, *Meani'l-Kur'an*, III, 168.

Muhasibi, a.g.e., s.70

Ahmed, *Müsned*, VI, 153; Ebu Davud, I, Taharet 9, Had No: 18, I, 24.

İbni Hamza, *Esbab-ı Vürudi'l-Hadis*, Had No: 1190, s. 16.

Malik, *Muvatta*, 56, Kelam, 3, II, 986; Tirmizi, 61, Zühd, Had No: 2411, IV, 607.

Buhari, 97, Tevhit, 15, VIII, 171; Müslim, 48, Zikir, 6, Had No: 2675, III, 2067.

Buhari, 85, Hudud, 20, VIII, 21.

Ahmed, *Müsned*, (tah: Muhammed Şakir), Had No: 8699, XVI, 290.

Ahmed, *Müsned*, (tah: Muhammed Şakir), Had No: 8695, XVI, 289; Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Sünnet*, s. 115.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Tirmizi, 62, Zühd, Had No: 2412, IV, 608.

Ahmed, Müsned, VI, 344.

Malik, Muvatta, 5, Cuma, 1, I, 101; Ahmed, Müsned, (tah: Muhammed Şakir), Had No: 20138, VIII, 255.

Ahmed, *Müsned*, V, 148.

Buhari, 54, Şurut, 18, III, 185; Müslim, 48, Zikir, 2, Had No: 2677, III, 2063.

Buhari, 97, Tevhid, 15, VII, 171.

Ahmed, *Müsned*, III, 429.

Müslim, 49, Zikir, 3, Had No: 2750, III, 3107.

Abdurrezzak, *Musannef*, Had No: 2027, I, 531; Ahmed, *Müsned*, V, 253; Ebu Davud, 19, İlim, 13, Had No: 3667, IV, 74.

Abdurrezzak, *Musannef*, Had No: 4748, III, 50; Tirmizi, 408, Salat, Had No: 581, II, 475.

Ahmed, *Müsned*, III, 436.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Ahmed, *Müsned*, V, 238.

Ahmed, *Müsned*, III, 142.

İbni Mace, Edep, Had No: 3791, II, 1245; Ramahurmuzi, *el-Muhaddisu'l-Fasil*, s. 465.

Ebu Davud, Edep, Had No: 4856, V, 181.

Abdurrezzak, *Musannef*, Had No: 1994, I, 521.

Tirmizi, 8, Dua, Had No: 380, V, 461.

Ahmed, *Müsned*, III, 68.

Ahmed, *Müsned*, (Tah: Muhammed Şakir), Had No: 6651, X, 137.

Ahmed, *Müsned*, III, 150.

Ahmed, *Müsned*, I, 172.

Malik, *Muvatta*, 8, Kur'an, 15, I, 214; Ahmed, *Müsned*, V, 241; Müslim, 6, Salatü'l-Musafir, 23, Had No: 757, I, 522.

Taberi, *Camiu'l-Beyan*, X, 147.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Müslim, 48, Zikir, 1, Had No: 2676, III, 2062; Ahmed, *Müsned*, V, 278.

Ahmed, *Müsned*, V, 80.

Ahmed, *Müsned*, VI, 424.

Ahmed, *Müsned*, III, 82; Nesai, *Salatü lydeyn*, 19, III, 192.

İbni Hamza, *Esbabı Vürudî'l-Hadis*, Had No: 1278, III, 66.

Ahmed, *Müsned*, VI, 75.

Nesai, *Mesacid*, II, 31.

Ahmed, *Müsned*, (Tah: Muhammed Şakir), Had No: 9761, XIX, 26.

Ahmed, *Müsned*, IV, 187; İbni Recep, *Camîu'l-Ulum*, II, 510.

İbni Mace, *İkametü's-Salat*, 25, Had No: 907, I, 294; Nesai, *Sehv*, 13, Had No: 46, III, 43.

Ahmed, *Müsned*, IV, 211; Ebu Davud, *İstiğfar*, 84, Had No: 1514, II, 177; İbni Mace, *Edep*, Had No: 3815, II, 1254.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Ebu Davud, 2, Salat, Had No: 1518, II, 178-179.

İbni Mace, Zühd, 30, Had No: 4248, II, 1419.

Ahmed, Müsned, III, 313.

Abdurrezzak, *Musannef*, Had No: 7297, IV, 154.

Tirmizi, 102, Deavat, Had No: 2549, V, 552; Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, III, 254.

Ebu Davud, 2, Salat, Had No: 1450, II, 147.

Buhari, 61, Menakıb, 25, IV, 171.

Tirmizi, 5, Taharet, I, 12.

Nahhas, Meâni'l-Kur'an, II, 355.

Gündüz, İrfan, *Ahmed Ziyauddin Gümüshanevi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1994, s.37.

İz, a.g.e., s. 147-148.

Bakara 2/152.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

İbni Mace, Edep, Had No: 3822, II, 1256.

Ankebut 29/45.

Gazzali, Ebu Hamid, *İhyau Ulumi'd-Din*, Beyrut 1982, III, 145.

Buhari, 97, Tevhid, 15, VII, 171.

Müslim, 48, Zikir, 11, Had No: 2700, III, 2074; Ramahurmuzi, el-Muhaddisul'l-Fasıl, s. 405.

İbni Recep, Camiu'l-Ulum, II, 514.

Araf 7/205.

Muhâsibi, a.g.e., s.70

Muhâsibi, a.g.e., ss.82-83

el-İsfahâni, a.g.e., s.328

Uludağ, a.g.e., s.589

Yazır, a.g.e., c.I, s.430

Gazzali, a.g.e., c.III, s.144

Havva, Said, el-Esas fi's-Sünne, c.III, s.83

Ahmed, *Müsned* (Tah: Muhammed Şakir), Had No: 8691, XVI, 289.

Ahmed, *Müsned*, IV, 187.

Tirmizi, 62, Zühd, Had no: 2412, IV, 608.

Malik, *Muvatta*, 8, Kur'an, 15, I, 214; Müslim, 6, Salatü'l-Musafir, 23, Had No: 757, I, 521.

Ahmed, *Müsned*, I, 72.

Ahmed, *Müsned*, VI, 424.

İbni Hamza, *Esbab-ı Vurudü'l-Hadis*, III, 124.

Uludağ, a.g.e., s.589

Münafikun 63/9.

Dr. Mehmet Sürmeli tarafından yazıldı.

Pazar, 03 Ekim 2010 19:30 - Son Güncelleme Perşembe, 21 Ekim 2010 02:58

Âl-i İmran 3/135.

Muhâsibi, a.g.e., s.62

[Joomla SEO by AceSEF](#)